

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ελένη· Ελένη και Τεύκρος: στ. 1-163

Η Ελένη, που έχει καταφύγει στον τάφο του Πρωτέα, με έναν εκτενή μονόλογο (στ. 1-67) αναφέρεται αρχικά στη χώρα όπου βρίσκεται και στη βασιλική οικογένεια που τη φιλοξενεί και στη συνέχεια μιλάει για τον εαυτό της. Κόρη της Λήδας και του Δία, είχε υποστεί άδικες και μεγάλες συμφορές εξαιτίας της ομορφιάς της. Η Αφροδίτη την είχε υποσχεθεί στον Πάρη κατά την περίφημη κρίση, του την άρπαξε όμως η Ήρα, που ξεγέλασε με δόλο τον παράτολμο κριτή. Ο Αλέξανδρος έφυγε με ένα είδωλο πλασμένο από αέρα, ενώ η Ελένη οδηγήθηκε από τον Ερμή στην Αίγυπτο, στο ανάκτορο του Πρωτέα. Για το κενό είδωλο θα ξεσπάσει ένας άγριος πόλεμος, σύμφωνα με το σχέδιο του Δία, που είχε ως στόχο να μειώσει τον υπερβολικό αριθμό των ανθρώπων και να δοξάσει τον Αχιλλέα. Η Ελένη, με ντροπιασμένο το όνομά της, αλλά αγνή η ίδια, περίμενε δεκαεφτά χρόνια, με μόνη της παρηγοριά μια προφητεία του Ερμή, ότι θα ερχόταν ο Μενέλαος να την ξαναπάρει. Τώρα όμως είναι απελπισμένη, γιατί ο νεαρός βασιλιάς Θεοκλύμενος, ύστερα από το θάνατο του πατέρα του Πρωτέα, την ερωτεύεται με πάθος και θέλει να την παντρευτεί. Γι' αυτό εκείνη ζητά προστασία στον τάφο του νεκρού βασιλιά. Μπαίνει στη σκηνή ένας Έλληνας, ο οποίος αρχίζει έναν πυκνό διάλογο με την Ελένη (στ. 68-163), αφού πρώτα εκφράσει την έκπληξη και την οργή του μπροστά στη θεά της γυναίκας που του φαίνεται ότι μοιάζει εκπληκτικά στη μισητή Τυνδαρίδα, αιτία τόσων συμφορών για τους Έλληνες. Πρόκειται για τον Τεύκρο, που τον εξόρισε από τη Σαλαμίνα ο γέρος πατέρας του, ο Τελαμώνας, για να τον τιμωρήσει επειδή δεν είχε πάρει εκδίκηση για το θάνατο του αδερφού του Αίαντα, ο οποίος αυτοκτόνησε γιατί δεν του έδωσαν οι Αχαιοί τα όπλα του Αχιλλέα. Ο Τεύκρος θέλει να συμβουλευτεί για το ταξίδι του τη μάντισσα Θεονόη, ενώ περιπλανιέται αναζητώντας την Κύπρο, όπου είναι πεπρωμένο να ιδρύσει μια καινούρια πόλη, στην οποία θα δώσει το όνομα της πατρίδας

που έχασε. Ύστερα από τις καίριες ερωτήσεις της Ελένης, ο Τεύκρος της δίνει πληροφορίες για τα γεγονότα που αυτή αγνοεί: η Τροία έχει καταληφθεί εδώ και εφτά χρόνια, ύστερα από δεκαετή πολιορκία· η μητέρα της, η Λήδα, αυτοκτόνησε από ντροπή για την κόρη της· τα αδέρφια της, ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης πέθαναν και μεταμορφώθηκαν σε αστερισμό. Ο ίδιος ο Μενέλαος δεν έχει ακόμη επιστρέψει στην πατρίδα του και εικάζεται ότι χάθηκε σε ναυάγιο. Κρύβοντας την αγωνία της η Ελένη απαλλάσσεται από τον Τεύκρο συμβουλευοντάς τον να φύγει, επειδή ο βασιλιάς Θεοκλύμενος σκοτώνει όποιον Έλληνα συλλάβει στη χώρα του.

Η επιμέλεια με την οποία ο ποιητής αποφεύγει το *ἄλογον*, δηλ. κάθε είδους ασυνέπεια στην παρουσίαση των γεγονότων, δικαιολογεί την ευριπίδεια παραλλαγή του μύθου του Τεύκρου: μόνο ένας ήρωας που γυρίζει από την Τροία μπορεί να εκθέσει τα γεγονότα αυτά χωρίς να περιπέσει στο σφάλμα του παραλογισμού. Από την άλλη πλευρά οι *νόστοι*, τα ταξίδια της επιστροφής των θριαμβευτών στην πατρίδα τους, έχουν από καιρό ολοκληρωθεί, με εξαίρεση την επιστροφή του Οδυσσέα, ο οποίος τον καιρό της μυθικής χρονολογίας της τραγωδίας θεωρείται αιχμάλωτος της Καλυψώς, και την επιστροφή του Μενέλαου. Μόνο ο Τεύκρος –αλλά κάπως βεβιασμένα, καθώς η εκδίωξη από την πατρίδα του είναι παλιότερη– μπορεί να θεωρηθεί ότι περιπλανάται ακόμη στη θάλασσα. Ο λόγος της παρουσίας του στην Αίγυπτο (αναζήτηση χρησμού) είναι τόσο ανίσχυρος ώστε να μοιάζει με ποιητικό εύρημα, που υπογραμμίζεται εξάλλου από την εντυπωσιακή υπακοή με την οποία ο Τεύκρος αποδέχεται τη συμβουλή της Ελένης, καθώς αποχωρεί με έναν έπαινο και μια κατάρα.

Το επιχείρημα του ποιητικού ευρήματος μπορεί να στηριχτεί καλύτερα με την υπόθεση ενός πολιτικού υπαινιγμού, αν δεχτούμε την ελκυστική, παρότι κάπως υπερβολική, πρόταση του Grégoire (*Euripide*, τ. 4, *Les Belles Lettres*, σ. 19). Ο Grégoire υποστηρίζει ότι ο Ευριπίδης εμφανίζει τον Τεύκρο, το μυθικό πρόγονο του Ευαγόρα της Κύπρου, *εὐεργέτου Ἀθηναίων*, για να τιμήσει τον πιστό σύμμαχο της Αθήνας που υποστήριξε την πόλιν, όταν αυτή βρισκόταν σε δύσκολη κατάσταση ύστερα από την αποτυχία της εκστρατείας στη Σικελία.

1-3. αἶδε κτλ.: «Να ο Νείλος με τις όμορφες νεράιδες, / που αυτός κι όχι βροχή του Δία μουσκεύει / τους κάμπους της Αιγύπτου, όταν τα χιόνια / λιώνουν» [στ. 1-4].— **Νείλου**: Το όνομα του περίφημου ποταμού προτάσσεται, για να δηλωθεί με το πιο χαρακτηριστικό της έμβλημα η χώρα της Αιγύπτου.— **αἶδε**: δηλ. **εἰσίν**· η δεικτική αντων. υπαγορεύει την αντίστοιχη χειρονομία του υποκριτή.— **καλλιπάρθενoi**: ‘epitheton ornans’, δηλ. επίθ. με κοσμητική λειτουργία· είναι ωστόσο καίριο ως προς την ποιητική του χρήση, καθώς αποδίδει στα μυθικά νερά καθαρότητα και άσπιλη αγνότητα. Δύσκολα θα δεχόμασταν την απόδοση ‘όπου κατοικούν οι Νύμφες’, παρόλο που τα νερά των ποταμών ήταν για τους αρχαίους Έλληνες έδρα των **Ναϊάδων**.— **φακάδος** (**φακάς**, ή, κυριολ. ‘σταγόνα’): συχνά σημαίνει τη βροχή, η οποία εδώ αποκαλείται **δία**, δηλ. κάτι που έρχεται από τον ουρανό. Αξίζει να σημειωθεί ο εν. περιληπτικός ονόματος και η συνεκδοχή, ρητορικό σχήμα κατά το οποίο γίνεται αναφορά στο μέρος ή στην ύλη για να δηλωθεί το όλο.— **λευκῆς ταχείσης** (από το ρ. **τήκω**, παθητικός αόρ. β’) **χιόνος**: γεν. απόλυτη με αιτιολογική μάλλον παρά χρονική σημασία. Επομένως ο Ευριπίδης αποδίδει τη γένεση των πλημμυρών του Νείλου στην τήξη του χιονιού στα ενδότερα τις Αφρικής, θεωρία που υποστηρίζεται και από τον Αναξαγόρα. Αντίθετα ο Ηρόδοτος (2, 22) υποστηρίζει ότι οι χώρες που βρίσκονται νοτιότερα της Αιγύπτου πρέπει να είχαν ακόμη πιο θερμό κλίμα και δεν ήταν δυνατό να υπήρχαν εκεί χιόνια.— **γύας**: μπορεί να θεωρηθεί αιτ. της αναφοράς, η οποία προσδιορίζει το αντικ. **πέδον**· αναφέρεται στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, οι οποίες γονιμοποιούνται από τα νερά του Νείλου που ξεχειλίζουν κατά την περίοδο των πλημμυρών. **γύης, ό**: κυριολ. η λαβή του αρότρου και, κατ’ επέκταση, μτφ. το αυλάκι ή το σπαρμένο χωράφι.— **Μετρ.**: στ. 2, ²UU, στ. 3, ³—UU.

4-5. Ο Πρωτεύς ήταν ένας από τους ‘γέροντες της θάλασσας’, μαζί με το Νηρέα και άλλες θεότητες, δηλ. μια θαλάσσια θεότητα πιθανώς προελληνική, που σίγουρα προϋπήρχε του Ποσειδώνα. Μνημονεύεται στον Όμηρο (Οδ. δ, 365 κ.ε.) και στο Βιργίλιο (Γεωργ. 4, 338 κ.ε.) ως θεός της θάλασσας που έχει την ικανότητα να προλέγει το μέλλον και να παίρνει διάφορες μορφές, δηλ. να γίνεται άλλοτε νερό, άλλοτε φωτιά και άλλοτε ερπετό. Ο Ηρόδοτος (2, 112)

τον αναφέρει ως βασιλιά της Μέμφιδος και ο Αισχύλος, στο χαμένο σατυρικό δράμα του *Πρωτεύς*, το οποίο ολοκλήρωνε την τετραλογία που ονομάζουμε *Ορέστεια*, έβαζε πιθανώς τον Πρωτέα να αποκαλύπτει στο Μενέλαο που βρισκόταν στην Αίγυπτο το θάνατο του Αγαμέμνονα. Αποδίδοντας στον Πρωτέα ως ιδιότητα τη μεγάλη του σοφία, ως βασίλειο την Αίγυπτο, ως έδρα τη Φάρο και ως σύζυγο μια Νηρηίδα, ο Ευριπίδης φαίνεται πως αποδέχεται, συμφύροντάς τες, τις δύο εκδοχές του μύθου.— *οϊκῶν* (= κάτοικος)... *ἄναξ* (= βασιλιάς): το μικρό νησί, που ακρούσε στο σοφό βασιλιά ως έδρα, έρχεται σε αντίθεση με το μέγεθος της επιρροής του σε ολόκληρη την Αίγυπτο.— *Φάρος*, ἡ: το νησί Φάρος, που βρίσκεται απέναντι από την Αλεξάνδρεια, θα γίνει αργότερα γνωστό από τον πανύψηλο πύργο του που χρησίμευε για την εκπομπή ναυτικών σημάτων, ο οποίος κατασκευάστηκε την εποχή του Πτολεμαίου Β' του Φιλάδελφου από τον Κνίδιο αρχιτέκτονα Σώστρατο και θεωρήθηκε ένα από τα εφτά θαύματα του κόσμου. Η αναφορά στην έδρα του Πρωτέα μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εκεί θα πρέπει να βρίσκονταν τα ανάκτορα και ο τάφος του και εκεί θα πρέπει να τοποθετούσε το σκηνικό η φαντασία του ποιητή. Σημειώνουμε ωστόσο ότι από το νησί δεν είναι ορατά τα νερά του Νείλου, συχνά όμως στην ποίηση οι γεωγραφικές αναφορές δεν είναι ακριβείς.

6. *τῶν... παρθένων*: οι Νηρηίδες, κόρες του Νηρέα, που ζουν ανάμεσα στα κύματα (*κατ' οἶδμα*, σε θέση επιθετικού προσδιορισμού) της θάλασσας· κατάλογο των Νηρηίδων παραθέτει ο Όμηρος (*Ιλ.* Σ, 39 κ.ε.) και ο Ησίοδος (*Θεογ.* 240 κ.ε.). Ο όρος *παρθένος*, όπως ο όρος *νύμφη* και ο λατινικός αντίστοιχος *virgo*, συνήθως δηλώνουν τη 'νεαρή γυναίκα', χωρίς συγκεκριμένη αναφορά στη φυσική της κατάσταση ή στην κοινωνική της θέση.— *γαμεῖ*: ιστορικός ενεστ.: συχνή η χρήση του στο κείμενο.

7. *Ψαμάθην... Αἰακοῦ*: η Ψαμάθη ή Ψαμάθεια (είναι εμφανής η ετυμολογική σχέση του ονόματος με την *ψάμαθον*, 'την άμμο της θάλασσας'), κόρη του Νηρέα, υπήρξε σύζυγος του Αιακού και μητέρα του Φώκου, επώνυμου ήρωα του γένους των Φωκέων, παρόλο που, για να αποφύγει το γάμο με τον Αιακό, είχε μεταμορφωθεί σε φώκια. Αυτή της η απέχθεια για τον Αιακό δικαιολογεί στο χωρίο την αναφορά στο χωρισμό τους (*ἐπειδὴ... ἀφῆκεν*: «που

άντρα τον Αιακό πρωτύτερα είχε» [στ. 8]) και, στη συνέχεια, το γάμο της με τον Πρωτέα (που αποτέλεσε πιθανώς και το θέμα του ομώνυμου δράματος του Αισχύλου). Το κύριο όνομα, ακολουθώντας το γενικό κανόνα, τίθεται στην αρχή του στίχου· η πρόταξη ενισχύεται από τη συνάφεια (ή διασκελισμό ή είδος *Σοφόκλειον*), δηλ. από τη σχέση –εδώ καθαρά λογική, αλλού όμως και μετρική– με το φαινόμενο της πρόκλησης και της έκθλιψης, που παρατηρείται ανάμεσα σε ένα στίχο και στον επόμενο του.— Μετρ.:
¹UU—.

8. δισσά: δεν είναι σπάνια η ποιητική χρήση του πολλαπλασιαστικού αριθμτ. **δισσός** (= διπλός) αντί του **δύο**.— **τοῖσδε δώμασι:** δοτ. ηθική μάλλον παρά τοπική· εμφατικός πληθ. Και εδώ η δεικτική αντων. υπαγορεύει την αντίστοιχη χειρονομία του υποκριτή (όπως στο στ. 1 και στο στ. 2). Αναφέρεται η βασιλική κατοικία αντί για τον πατέρα, για να παραπέμψει άμεσα στην καταγωγή της δυναστείας του Πρωτέα.

9-10. Θεοκλύμενον: το όνομα του αρσενικού παιδιού, που τη στιγμή εκείνη ήταν βασιλιάς της Αιγύπτου, σημαίνει ‘ξακουστός στους θεούς’, άρα η ετυμολογική σχέση που προτείνεται στη συνέχεια («γιατί σεβόταν / στη ζωή του τους θεούς» [στ. 10-1]) δεν φαίνεται ικανοποιητική, για τον πρόσθετο λόγο ότι δεν ταιριάζει στο συγκεκριμένο πρόσωπο, το οποίο περιγράφεται ως δεσποτικό και βίαιο. Επιπλέον ο στ. 9 με τη διαδοχή ²UUU, ³—UU και με την απότομη έκθλιψη ενισχύει την υποψία ότι οι λέξεις που βρίσκονται μέσα σε αγκύλες θα πρέπει να αποτελούν παρεμβολή.

11. Ειδώ: αιτ. του ον. **Ειδώ, -οῦς.** Και αυτό το όνομα τίθεται εμφαιτικά στην αρχή του στίχου. Στον Όμηρο η κόρη του Πρωτέα ονομάζεται *Εἰδοθέη* (Οδ. δ, 366). Το όνομα αυτό (από το θ. **εἶδ-** του ρ. **οἶδα** και από το ουσ. **θεός**), όπως και το όνομα **Θεονόη**, που ακολουθεί στο κείμενο (από τα ουσ. **θεός** και **νοῦς**), σημαίνει ‘αυτή που η γνώση της οφείλεται σε θεϊκή έμπνευση’.— **ἀγλάισμ(α):** «κορίτσι / ευγενικό, καμάρι της μητέρας / (...) μικρή όταν ήταν» [στ. 11-3]· πρόκειται για παλιά και εύγλωττη ποιητική εικόνα.— Η τοποθέτηση του τόνου στο βραχύ φωνήεν δηλώνει το μετρικό φαινόμενο της διαίρεσης, εξαιτίας του οποίου στη λέξη αυτή το **α** και το **ι** δεν αποτελούν δίφθογγο.

12. ἐς ἥβην... ωραίαν (επίθ. από το ουσ. **ώρα**, ‘εποχή’): «στην ώρα ό-